

ԱՎԱՐԿ ՄԸ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻՈՅ ԿԵՆԱՑ

ԳՐԻՄՈՑ ՎՐԱՑ

ԳՐԻՄՈՑ պնդուի շանցնի Բագմա-
վէպի ընկերացիներուն՝ ակնարկ մը տալ
մեզի հետ՝ օրհասական դարուս ամենէն նշա-
նաւոր գեմբերէն մէկուն, որ իր սքանչելի
երկերով կերպարանափոխ ըրաւ գրական աշ-
խարհը ու նոր դարապոյսն բացաւ մեր պարզ-
ութեան։ Հայկական լեզուն, յիշատի, Մխի-
թարայ եւ իր նախկին աշակերտաց ջանքե-
րով սկսեւ էր տակաւ իր սկզբնագիւղ, փայլը
վերստանալ, թմբափելով վրայէն այլանպակ
ու օտարախորթ կեղծէն ու կեղտերը, զոր
տխմար ու ազգատեաց ձեռքեր բարդեր
կուտեր էին անոր վրայ։ սակայն ուրիշ հզօ-
րագոյն ձեռքի մը պէտքն զգալի էր, որ ա-
րամագլուխկան հարուածով ցար ու ջնջեր բոլոր
աղտորուն հետքերն անգամ, և քննութեանց
ու պիտոյութեանց բովբէն անցընելով, զտեր
ու երեւան բերէր զայն իր ոսկեգարեան
չքնաղ ու պերճ վսեմութեամբը։ Եւ այդ
անգլուխկան անձը ծնաւ 1790ի ոգոստ։
21 ին։ Շատուիդ ըլլալով մեծապանծ տուժի
մը՝ Բագրատունեաց, տուժին աշուականու-
թիւնը կը փայլէր վսեմ գեմբէն վրայ, ինչ-
պէս սքանչելի կերպով կը նկարագրէ իւր
զամբանկանը զորով հրաշքայտ զրիշը*։
Ռիտսական զաւակ իւր մօր, տասնեակի տա-
րեկան կու գայ վենետիկ** և տասնեակի
կը սկսի Հոմերոս, Վիրգիլիոս, Դասոս, Դի-
ոսիս, Լաֆոնտէն և Ֆենելոն կարգաւ ի-

րենց բնագիրներով։ և իր այն մատաղ հա-
սակէն՝ սրտին մէջ բանաստեղծութեան սէ-
րը կը վառի կ'արծաթի՝ հայր ըլլալու հայ-
կական վիպասանութեան հոմերոսապէս։ Ուստի
և իրաւունք ունէր՝ հետեւեալ ափ յափոյ ի-
տալերէն ոտանաւորով՝ պատասխանելու՝ իր
զատեկներէն մէկուն, որ կը ծաղրէր իր
արծուական, կոր, նշանաւոր բիթը։

Questo mio gonfio e gran, ritorto naso
Un di la tromba suonerà in Parnaso,
զոր կը թարգմանէ ինքն իսկ Բագրատունին
իւր ինքնագիր վարքին մէջ։

Մի՞նչ այս իմ քիթ փըքցողուոյց գալարածոյ
Փող ք փառնաս յաւուր սիւմ Բարցե ազգոյ։

Եւ պիտի զարնէր իրաւացնէ որոտագոյ փողը,
ու հիացընէր։ Պառնասայ գլուխը թափող
աստուածներուն խումբը, և ինքն իսկ Ապո-
լոն իր սիրելի զաւկին անունը դրոշմել պիտի
տար արծաթեայ դրչաւ անմահունակ մա-
տենին մէջ***։ Քահանայ ձեռնադրուելով ու-
սուցիչ կը կարգուի, և կը հասցնէ ընտիր
աշակերտներ, որոնց մէջ նշանաւոր են՝ երկու
հանրածանօթ հարազատներն Հիւրմուրեանը,
մին Արաւհայր։ Ռիտիս, Գեորգ Գրեպ. և
Միսն Նոյնպէս արեւելիսիւսոս, Եղուարդ
Գրեպ., Հ. Արեւսահր Վ. Պէլիկիթաշեան,
և Հ. Ռափայէլ Վ. Թրեանց, արժանաւոր
վարժապետին, արժանաւոր աշակերտներ,
որոնց վրայ զովոյութեան խօսիլը՝ մեր ակն-
արկին սահմանէն զուրս է, և աւելորդ իսկ՝
ամենուն ծանօթ ըլլալով։

Բագրատունին՝ իր գրական գործունէու-
թենէն զատ, ազգային խնորոյն պատմադա-
(1829) գնացած է ի Ռուսաստան, իբրեւ
օգնական և թարգման Սէլիփեանի. բայց
անոր հիւանդանալովը՝ ինքը կատարած է
յաշուգալէս այն ծանր և զգուշալի պաշտօնը։
Երկուր տարիներ Դրան Երէց Տիգրեանց
ազգաստուժին, բաղդ ունեցած է Տիգրեան
հարազատաց ընկերանալու, երբ Սուլթան
Մահմուտ այցելութեան կ'ելլէր եւրոպական
Տաճկաստանի։ Բայց այս արտաքին զբաղ-

* Հ. Ղ. Մ. Ա. Վ. Բագմ. 1866. էջ 337։

** 1804ին. չորս տարի յետոյ՝ 1805ին, նոր-
ընծայ կ'ըլլայ, և երկու տարի փերձ՝ 1807ին,
բաւ Սահմանադրութեան Ռիտիս՝ կ'ուխտէ։

Քահանայ ձեռնադրուելով 1810ին, 1816ին
կ'առնէ վարդապետական գաւազան։

*** Տաղը Մխիթ. վարդ. Հատար Բ. էջ 41։

մունք և ուղեւորութիւնը հաճելի չէին Բազրատունւոյն, կը սիրէր նա միտիլ սուղուիլ իր սիրելի աշխատութեանց և մեծ վիպա-սանականին խորը:

Բազրատունին ունի 13 կտոր գործեր, որոց իւրաքանչիւրը կարող է անմահացնել որ և է անհատ: Անոնց անդրանիկը՝ Գաղղիներէն ընդարձակ քերականութիւնն է, որուն մէջ՝ խոր հմտութիւն գաղղիներենի և տիրապէս ծանօթութիւն հայ. լեզուի իրարու հետ կը մըցին: Կանոններու օրինակները՝ զորս ընդհանրապէս կը թարգմանէ՝ մէկ մէկ գոհարներ են, ոսկեզարու պտակն հանուած, որոցմէ, և ուրիշ իր գաղղ. թարգմանութիւններէն շատ օգտուած է Նորայր իր բառարանն յօրինման ժամանակ: Սոյն այս ֆերակա նութիւնն է դարձեալ՝ որ մեր տաղաշափու թեան (ոչ հայկական) կանոնները՝ առաջին անգամ ըլլալով՝ մեզ կ'աւանդէ՝ ճոխ օրինակներով: Բազրատունւոյն բեղուն ու բոլոր կողմ հանճարին առաջին ցայտումն է այս, որ լուսոյ հեղեղներ գուշակել կու տայ. և յիշատի, կարելի չէ միտ դնել սիկրզէն մինչեւ վերջը հրատարակած գործերուն, ու շտեմնել այն ցայտումին տակաւ հեղեղազայր յորդանայր: Սաստիկ վրէժնիկը յատկութեան հայերէն լեզուի, ձեռք կ'առնէր Սոսէի Տրամբարանութիւնը, և Եղնկայ ոսկի գրիչը փոխ անելով՝ կը թարգմանէր զայն պահ՝ ծալի պարզ լեզուով մը, ճշգրիտ ճշգրտելով իմաստասիրական բառերը, և նորանոր գանձեր կը յաւելուր մեր դպրութեան շտեմարանին մէջ: Վրայ կը հասնին Թեոփրաստեայ նկարագիրը, թարգմանուած նոյն Եղնկայ գրչով, որոց մէջ հինգերորդ դարուն համեմատ և հոտը կը զգայ մարդ, և կը կարծէ կարգալ կամ Ս. Սահակայ թուղթերը, կամ Եղծ պղանգոց գիրքը: Բայց Բազրատունին

հոսէ էր ուրիշ մեծ նորոգութեան մը, հայկական հին չափին, և խոստացած՝ օրինակներ տալ այն չքնաղ արուեստին. ուստի իբր նմայշ կը թարգմանէր Վիրգիլեայ Մշակականը՝ նոյն այն նորանորոգ չափով: Ամբողջ հայութիւնը սիրով կ'ընդունէր զայն, և ազգային սիրելի բանաստեղծ մը՝ Վիրգիլիոսի բերնովը անոր ի Պիտագորս գահ մը ընծայելէ յետոյ, կը նուազէր թէ «... ըզկէս փառաց իմ կապտեցեր»: Եւ ուրիշ^{***} մը սքանչանալով այն հրաշահիւ թարգմանուած թեան վրայ, Հայաստանի խորերէն կը լսեցնէր իր անուշ ճնարին սրտածմիկ շեշտերը, գովաբանելով ու խոստանալով նմանիլ անոր հայրենասէր սրտին, որ այն յանկարծադիւս նորոգութեամբ անմահացուց նախնաց ճաղցը յիշատակը: 1852ին կը հրատարակէ ֆերականութիւնի ու պետս զարգելոց գործը, որ է արգիւնք ճատանաւանալ անընդհատ ուսման և վարժից. կոթող մըն է սա պարծանաց հայ ազգիս ու լեզուիս, որու բոլոր գանձերը շտեմարանուած կան հոն, և ուր ամէն բերական կամ գրագետ կրնայ գտնել իր տարակոյններուն լուծումը: Բուրաստան մը՝ ուր անկուած ցանուած են նախնաց զբախտներէն ճաղուած ծաղկըները, Գ. Էն Եղնկայ Ժ. Գ. դար: Ուստի և իրաւամբ կ'ըսէր հայերէնի հմուտներէն մին, թէ սոյն «ընտիր և հիանալի երկասիրութիւնը, հանգիւրձ ամենայն մանր պակասութիւններով (?) իրաւամբ պիտի ասուի ամէն ժամանակ, մի միայն ճոխ և հարուստ Գանձ Արամեան լեզուիս, և արդարեւ ֆերականութիւն բերականութեանց ազգիս Հայոց^{***}»:

Հայկական չափին սիրալիր ընդունելութիւնը խրախուսէր էր զԲազրատունին, կըրկին պատրաստելու իր վիպասանականին ուրուագիրը^{****}, և սկսելու այն դարապիտ

* Պէշեկթաշեան, տեա Բազմ. Հատ. Ե. տարի 1850, էջ 181:

** Մկրտիչ Վարժապետ Խրթմեան, այժմ Խրթմեան Հայրենի տեա Բազմ. Հատ. Ե. տարի 1849, էջ 308:

*** Հմտ. Այվազովսքի. Ողջագր. լեզ. Հայոց. էջ 93:

**** Վասն զի Պէշեկթաշեան համայնածախ հրեւ. հը լափեր Զնշեր էր իր բուրբ դրուածները, ուրոց հետ նաեւ «ուրուագիծ նշանադրութիւնք հանգիւրձելոյ քերթուածին Հայկոյ»: Աստղածմէ զատ նոյն հըրոյն ճարակ եղած են հետեւեալ չորս երկերը. Ա. «Բազմահատոր անբաւ հաւաքումն օճից և չքնաղ ձեւաց հայ լեզուիս ի

կազմող գործը, որ պիտի լուծէր բառասուն դարուց ամաց լուսութան վրէժը*, Եւ 1858ին հրատարակեց Հայկեր, ու պատկեց ազգին ակնկալութիւնը, զարմացուց Եւրոպան, և նոյն իսկ իր այն հրաշակերտէն օրինակ մը ընծայուեցաւ գաղղիական Ալիադեմեային՝ իր կամատորդներէն մէկուն՝ Բրուսրը Մէրիմէի ձեռքը, ինչ գեղեցիկ պատգանբեր, ինչ վսեմ գործեր, նկարագրութիւններ ու նմանութիւններ կան հոն. հայերէն լեզուի բոլոր քնքշանքը, շնորհն ու հրապոյրը, և դարձեալ ներգաշնակութիւն և ծայրագոյն հմտութիւն տաղաչափութեան իրարու ձուլուած են հոն: Այնուհետեւ կարգաւ իրարու կը յաջորդեն Ճաշակը ողբերգութեանցը, որուն թարգմանութեան գերազանցութեան գաղափար մը առնելու համար բառական է բաղդատել Բագրատունւոյն Սաւուրը՝ Նար-Պէյի Սաւուրին** հետ, և տեսնել թէ ինչ խտրել կայ երկուքին մէջ: 1861ին լոյս կը տեսնէր և Միլտոնի Գրախտերգակը, փափուկ ու անուշ թարգմանութիւն մը, և թէև յառաջաբանիկը կ'ազգէ թէ թարգմանիչը հմուտ չէ հանդիպած անգղիերէնի, և թարգմանութիւններէ օգտուած է, բայց ոչ ոք պիտի կարողանար և ոչ իսկ գուշակել իրեն անհմտութիւնը՝ եթէ ըսած չլլայր ինքը. ճշգրիտ թարգմանութիւն բնագրին հետ, և զայս կ'ըսենք ոչ ձրի, այլ բաղդատելով բուն բնագրին և Շաթուրիանի բառ առ բառ թարգմանութեան հետ: Ճշգրտութիւն, ահա Բագրատունւոյն ամենէն աւելի չքնաղ և անհասարելի յատկութիւնը, և Բագրատունւոյն թարգմանութիւնները կարողալով, կրնայ մարդ ապահով կերպով ըսել, թէ այս կամ այն հեղինակը կարողացիւ Այլ ինչ չքնաղներուն մէջ չքնաղագոյնը, աննմաններուն մէջ աննմանագոյնը՝ Հոմերի իշխականին

հրաշալի թարգմանութիւնն է, որուն մէջ հայ լեզուն իր փառաց և բարձրութեան զնիթին կը հասնի: Սքանչելի արեւելեան պարզութիւնն է որ կը տիրէ հոն, սքանչելի ճշգրտութեամբ բնագրին. և պիտի յանդգնիմք նոյն իսկ ըսելու, որ գուցէ քան զբնագրին անգամ կը գերազանցէ իր ճարտար պէսպիսութեամբ. վասն զի՝ ուր Հոմերոս մի և նոյն բանը այլ և այլ անգամ նոյն բառերով կը կրկնէ, կ'երեքնէ, Բագրատունին՝ նոյն բանը տարբեր կը թարգմանէ, և ընթերցողը զարմացման մէջ կը ձգէ, թէ ո՞ր թարգմանութեան աւելի առաջնութիւն տայ. և ինչպէս կը լսենք մեր ծնունդինքն, նոյն իսկ Բագրատունւոյն քեֆը կու գայ եղիւր Հոմերոսի թարգմանութեան կէ ինչ սողեղուն: Տեղւոյս անձկութիւնը չի ներեր հոս ըսածին օրինակներով հաստատելու գուցէ ուրիշ առթիւ պահանջը Հոմերոսի թարգմանութեան:

Նոյն բանը կրնանք ըսել նաեւ Հուգոնի Գերեզմանաց ապին համար. նիւթին համեմատ՝ վսեմ թարգմանութիւն մը, ուր կարելի չէ ստորակէտ մ'անդամ փոխել, այնքան կորով կայ հոն, այնքան ճշգրտութիւն և այնքան կեանքալայելու զնացը: Բայց լոկ բերթուածնեռու թարգմանութեան մէջ չէ որ գերազանց քան գրնաւ է Բագրատունի. ոչ. առէ՛ք, օրինակի համար, Ճաշակ ճարտարախօսութեանցը, ուր՝ իր նկարագրած Դիմութիւնին նման***, ինքն ալ իշխան մ'է թարգմանութեան արուեստին, յափշտակիչ հեղեղ մը, որոտընդոտ փայլակ մը կայծակնատարափ, գեր ի վերայ քան զամենայն հիացումն զարմանալիաց: Կուտ ու կորովի ո՞ն մը, թարմութիւն լեզուի, հոնի այն ամէն տափակութիւններէն, զոր կ'ուսնենան սովորաբար ոսկեգարու լեզուով պրել

նախնեացն գրոց՝ հանդերձ պէսպէս զիտողութեամբ. Բ. Թմբազիք ընդարձակ քերթողական արուեստի. Գ. Պինդարոսի ոլիմպիականք՝ շաւրագրապէս յեղեալ է հայ, ըստ սեռոյ շարականաց առ ի ճշգրիտ հարադատութիւն. Գ. Կրկին բանական արուեստք համառօտք, ի զաջրէականէ փոխուիք է հայ»: Բագրատունին « ընդ

կորուստ ուրուագրին Հայկայ ստրջանայր և ապաշաւէր »:

* Հայկի Դիւցազն. էջ 12:

** Հմմտ. Բագմ. Հատ. ԺԳ. 1855, էջ 310, և այլն:

*** Հմմտ. Ճաշակը Հէլլեն և լատին ձարտարխոս. Նախադր. Իբիմ. Եղ. Պո. հատին:

կարծողները. նախնեաց և աւելի Ոսկերե-
բանի թարգմանութեանց երկայն բարակ ու-
նեքը՝ յարմար անյարմար նոյն կարգով խոկե-
լով խծկելով իրենց հեղինակութեանց կամ
թարգմանութեանց մէջ։ Այդպիսինքնուն է
որ հետեւեալ տողերը կը շանթէ Բագրա-
տունին, և կը սորվեցնեն թէ ինչպէս պէտք
է գրել կամ թարգմանել «... սեփականե-
լով անձին գնոցա ոճն, և ի նոցին տողորս
ներկեալ տարբացեալ՝ ապա այնուհետեւ
յինքենէ իրբեւ ի բուն տղերբէ բղխել յինք-
նուրոյն տիպս կերպարանաց. և ոչ թէ գնոցա
յօրինուածն և զարարածն յամենայնի ի
փոխ և ի վար առեալ՝ իբր ի թատր ինչ
գնոցին բերել կերպարանս, հանդոյն իմն
կապկաց առնելով Հպտանս կամ պէս գունակ
առակաւոր ճային աստի անտի փետրովք
կցկցելով փերեւեռել։ Զի այդպիսեօք և այլ
եւս մանր և դիրազիւտ հայթայթանօքն հան-
դերձ՝ մարթի տակաւին չլինել շարագրի՝ բնիկ
հայագէտ և կատարեալ հայախօս, մանաւանդ
յօտար լեզուէ թարգմանելն. իսկ բարձեալ
ի նմանէ ապաւեն ամբարանոցին՝ յոր զակն
պիշ ունի անթարթ, մնալ նմա գնչու և քաղիմ-
նատ և քան զխուժն դուժ եւս խաղտալեզու»։

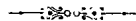
Արձակի հրաշխանքտ մըն է նաեւ Պոսի-
ւէի Դամբանականաց թարգմանութիւնը, զոր
բազմատելով Բրոֆ. Դեզա՝ հայագէտ և բազ-
մահմուտ իտալացին, ոսկի թարգմանութիւն
կը կոչէ զայն, ու կը զարմանայ թէ ինչպէս՝
բառի գէմ բառ գնելով կրցեր է այնպիսի
սքանչելի թարգմանութիւն մը երեսն հա-
նել. և կը յարէ թէ մեք եւրոպացիքս չու-
նինք այդ կարողութիւնը. իրաւունք տալու
համար մեծ. Բրոֆէսորին, բաւական է միայն
բազմատել էջ մը, և իսկոյն պիտի համոզուի
ամենէն գիտարահաւանն անգամ։

Այլ լեզուն մը՝ մէկ մէկէ աւելի չքնադ,
մէկ մէկէ աւելի փսեմ գործերու, որոնք ան-
մահացուցին Բագրատունւոյն սիրելի անունը.
գործեր՝ որոց մէջ գիտար է ընտրութիւն
ընել. և գուցէ ամենէն պիտի ճամբան ըլ-
լայ, իւրաքանչիւրն առանձին զլուխ գործոց-

նոր համարել։ Ըստ իս, այն ամէն գիրք՝
որ Բագրատունի անունը կը կրէ ճակտին
վրայ, ըլլայ հեղինակութիւն, ըլլայ թարգ-
մանութիւն, պերպարաց ու անհաւասարելի
է. և եթէ անհրաժեշտ հարկ մ'ըլլայ զա-
նոնք զաստուրելու, հեղինակութիւններէն
սկսելով, պիտի փնտ՝ Հայկը՝ մէջ տեղը,
աշակողմը ի պէտս Զարգացեղոց, մեծ քե-
րակամութիւնը. իսկ ձախ կողմը՝ տաղերէն
ամենէն սքանչելիները, օրինակի համար,
Գաեգատ Պառնասեայ և Դաւառաստան Այդո-
ղոնի, ի Ման առխակին եղերքը և Դաշ-
տիկն յաւարը, որոնք մէկ մէկ հրաշակերտ-
ներ են, և ուր հաւատարմապէս կը փայլի
իսկատիպ հանճար, եռանդուն երեւակայու-
թիւն, և ներգաշակ լեզու։ Գալով թարգ-
մանութեանց՝ Հոմերոսէն պիտի սկսիմ,
քան զոր չքնադ գործ արտադրած չէ մարդ-
կային հանճարը, և ապա իւրեքերը կարգաւ։
Իսկ եթէ զինքը զասակարգել հարկ ըլլայ
հայրենագէտ հայախօս արանց շարքին մէջ,
իր դամբանականը զորոգ զարմանազործ գրչին
հետ՝ անցնելով իր ժամանակակիցները պի-
տի ելլեմ մինչեւ ժիգ զար, անկէ ալ վեր
սաւառնելով պիտի մխիթ մինչեւ հինգերորդ
դարուն խորը, ու պիտի նոտեցնենմ զա-
նիկա Սահակեանց չքնադ երաստին մէջ,
Եղնրկայ ու Եղիշէի մէջ տեղը։

Այս աննման անձը կը կնքէր մահկա-
նացուն 1866 զեկտ. 24ին, ծննդեան ճրա-
գալուցին իրիկունը, 76 տարեկան։

Հ. Ա. ԴԱՋԻԿԵԱՆ

ԵՐԿՈՒ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

Հոս կը հրատարակենք մասն Բագրատունոյ
մամակներէմ սին, ուսկից՝ այս փոքր գաղափարը
կրնամք առնուլ, որ մա ոչ միայն իւր հրատա-
տարակած հեղինակութեամբ և թարգմանու-
թեամբ մէջ մեծ հայկաբան մ'էր, այլ նոյն իսկ
իւր ընտանեկան գրութեամբ մէջ կը ցուցնէր
վսեմ ու բարձր լեզու։ Ու այս մամակն է պա-
տասխամ այն մամակին, որ ժամանակակից
երկտասարդ Աքեղայ մը (զոր Բագրատունին շատ
կը յարգէր և որոնք արդ վեհափառ առաջնոր-

* Քեր. ի պէտս Զարգացեղոց. էջ 639։

դուժիւնը վայելեմք) գրած էր մեծ հայկաբանին, երբ մա իւր Հոմերի տպագրութիւնն աւարտելէ յետոյ՝ օրինակ մը ընծայ խաւրած էր ամոր, և թարգմանութեան վրայ ամոր դասաստանն ուզած էր իմանալ: Փութեանք ըսելու որ մայն իսկ Բագրատունւոյ Հոմերի թարգմանութիւնը, որ իւր հեղինակութեամբ և թարգմանութեամբ մէջ զլուս գործոցն կը համդիսանայ, մոյն Աքեղային թելադրութեամբ, քերդողահայրն վերջապէս յամեն կ'առնու թարգմանելու:

ԽՄԲ.

Մեծարգոյ և Պ. Տէր, Հ. Արսէն վարդ.

Սիրակար ողջունէ՛ք թեպէտ չլուրդարէի ցանկ ողջունել զՎերապատուութիւնը, այլ ոչ ի մեծ ինչ միտքար սրտիս. զգեղեցիկ սպտ գեպքս առեալ ինձ ի խրախոյս՝ գաւ յերկտողս, զի գէթ սովմիւր առ փոքր մի լիցի ինձ սփոփել, քափառեալս աւտ ի խալտ լեռինս, գրկեալ ի հայրենի դիմացդ և ի քերդողական աշխոյժ բարբառոյ: Այն ունիւր ի հայրական գորովոյդ անդատապարտ առնել զլստքիւնս, որ ոչ հեղգոտքեանս ինչ, այլ մանաւանդ պատկառոտ մեծարանաց է ընծայելի. զի գոր երբեմն հայրաբար մեծարեալ սիրեցի, զեղն մեծարանս և զսէր ցանկ ընդ իս յաճեցոցանեմ՝ զանբաժինսն առ յիւնէն: Այլ հայրականը յիշատակ՝ իրկականաւ երաց ինձ ապարեզ մերկանալոյ զսիրտ և զանբառնաբառ շնորհակալեաց՝ յանկերպարան ի դոյզն խօսս ամիոփել. զի ոչ կարօտիւմ ինչ աստեկն զլզոյ սէրն ածել ի գոյ, այլ զգոյն և զյաւաքմէն իսկ ծանօթն հայրենի սիրոյդ՝ անդրին յեղյեղել: Գիտել զդատաստանս ախորժեք զբարգմանութեանն. այլ չգիտեցէք զայն՝ ինձ յօրենս գրել և պատկառելիս և զվրկպանս անգամ հմուտ գրչիդ. իսկ զտպագրութեանն՝ ցաւ է. քախի՛ծ: Չկրկարեանն ոչ անհամայն ինչ վեհ թախալացդ գոյ վարկանիւմ. ըստ իս նախամեծար քան զմիահամուռս պատկերս Հայկայ:

Իցէ՛ք թէ յանդուգն դատիցիւմ հարցանել համարձակեալ, չոք արդ պարապիցի գրեալդ անխոնջ և անծերանալի:

Հատանեմ զբանքս լնչին, զի մի անմա-

հական տոյդիցդ գողացայց զվայրկեանս. այլ մատուցեալ զխոնարհ ողջոյն Ստեփան հարգատիս, որ անդոյզ գովեստիք յիշատակեզՎեր. Հայրութիւնը, ետանդուն զդձիք մնաւ նորոգ արգասեաց և պսակաց

Մեծարգոյ Գերբողանօրդ

Ն. Ծ. Հ. Իգնատիոս Կիրիլեան
ԿՐ. ՄԻԽԹ.

Ի Վեմիտիկ 13 Մայիսի 1864.

Յարգոյապատիւ և Վերապատուեալ Վարդ.

Այդ քս ճայն իցէ, եղբայր սիրեցեալ. ճայն՝ ոչ յոյժ ականչաց ընդել, այլ՝ սրտիս քաշածանօթ, ճայն քաղցր՝ որ ի խաղտեաց այտիս արարոց հասեալ անպղտոր, և ընդ քրակեան խռժժոյժսն անցեալ անպակեան, և ընդ իմս հեղձեմաստանս առաւանդեալ, և զգիտիկիլ քեզս յանդուռնս քաղցրասիք օրոցն և անմահական ընդ թարբառոյն խառնեալ և օծեալ, սրափարեալ ապա ընդ պերճն ձեմեալ Հանդիւն անդունդս՝ եկեալ կայ այսր և կացեալ առաջի իմ խօսակից ընդ իս լիւնի իւրով մեղմական զգօնքեանմք, և ոչ յազիւմ ի սիրաշարժ շրթանցի կարելոյ:

Իրկականն, ասել՝ առ նա, և զքո բարբառ ձոխացոցեալ է, ո՛վ ճայն. այդ՝ քերթոյիկն այնմիկ ընդուն, աղբրն՝ յորեւ տիւն գերք արքին և ըմպեն տակաշին: — Իսկ ընդէր քնաւ չհարցանիցեմ զբարգմանութեանս զդատաստանը քո որ քան զբագունս, զո՞ք և զրեանս, մեծարոյ է յայս իմ: Ձի թեպէտ և տեսեալ ես երբեմն անտիպ, չգիտեմ թէ և ամբողջ, բայց գիտեմ՝ այլազգ է յոյժ ընթեանոյ պարապով ի տպագրեալն. բող զի և ոչ ասկա յօրինեալ առեալ է յետ ի հարեանցի տեսանդոյդ: Եւրեմական եմ զայժմոս ասացելոցդ, թեպէտ և քան զզոյալ իմ բարձրագունից, ասկայն և այլ ցանկամ հարք հառասար չափոյ գիտոյս: — Իսկ ընդ տպագրութեանն՝ հեծեալ ետեք՝ «ցաւ է քախի՛ծ» ո՛վ աղետիցս. այդ բարբառ զամենեկուն գսիրտս երկել. զինչ արդեօք տեսեալ իցէ

Էլիզաբէթին * քաջ, որ՝ աւաղ չէր ի միջի: Խակ
թե գեղարականէն է բանդ, զայն ընդ տպա-
գրապետիմ վիճեցիր, որոյ և ոչ մատամբ
միտով մերձեալ, հսգիս քե և այնչափ կա-
մեցաւ առնել: Եւ կիսարձանն այն ոչ լինէր,
եթէ իմ չէր ցոյցեալ և առաջի արկեալ:

Հարցանես, է՝ ճայն, քե այժմ յիկ պա-
րապիցի գոռիս խոնդ և աղձատեալ: Զգի-
տեմ քե քոյնք՝ գոռիս յոր վաստակեմն, այլ
փետրարափ և քոշեալ քե գրչիս կատա-
րեաց, որպէս զհարդ և է, զփոքրիկ Քա-
ռասնորդսն Մասիյի՝նոնի, և յընթեռնող
զայս՝ աւարտեալ լիցի և զվեց միայն դամ-
բանականն Պոսիշերայ՝ զվեհագոյնսն ի
նոսիմ:

Որոյն և մեծարանաց ողջունիւ առ Ազնի-
Ստեփան Ադա հարագատդ, և առ որս զիսն
հարցանիցես, մեամ սիրոյ
Վերապատուաբեանդ

Խոնարհ և Սոստատ ծառայ
՝ ԱՐՄԱՆ Կ. ԲԱՊՐԱՍ

* Էլզաբէթեան տպագրութիւնը անվերականգ
լատով՝ Բագրատունիմ Էլզաբէթ կը կոչէր, զՅարգոյ
Աքոբայմ, իր մի քամի երկասիրութեանց տպա-
գրութեան սրբագրութիւնը առանց վերականգ
կատարելուն:

Մ Խ Ի Թ Ա Ր

(Շար. տես էջ 548, 1899)

Ինչ ալ տեսարան չընդ, գերապանծ
Որ կը պարզուի ահա իմ աչաց.
Անձանօթ անկիւն մ՝ անձանօթ մի տան
կը կատարուի վեհ գործ մը հրաշագան:

Տասն հազիք՝ զինուորք երկնից քաջարի,
Որոնց սրբաթիւն մէջ սուրբ հուր մը վառի,
Պատկերին առջեւ երկնից Տիրուհոյն՝
Ծննդադիր ժրտին իրեն օգնուլովին:

Օրն այն ութերորդն էր սեպտեմբերի,
Տարին ալ հազար եօթն հարիւր և մի,
Եւ օրն այն էր տօն Տիրամօր ծննդեան,
Տօն մեզ յաւէթ սուրբ, յաւէթ սիրական:

Ու այն օր զըրուր հինն այն մեծ շէնքին
Զոր տի բարձրացներ անճառ Եղիցիմ,
Եւ որմէ նշոյլներ պիտ' արձակուէին,
Պարզել մէջ մըռայլ սիրելի երկրին:

Ո՛հ, ինչ գեղեցիկ, անուշակ յայտեր
Վառին այն քաջ զինուորաց սրբտեր,
Որոնք թողած տուն, ծրնողք ու երկիր
Զիրենց սուրբ կուսին զրէին որդեգիր:

Եւ կախած վահան, զըրած սաղաւարտ
Պիտի մըտնէին աներկիւլ ի մարտ,
Կազմելով տակաւ ընտիր բանակներ,
Շահել քաջութեան վեհ յաղթանակներ:

Քու մառախլապատ զաշտերդ, Հայաստան,
Ահա դոյն առին խնդից, բերկրութեան,
Զի ծայր արձրկեց պերճն այն ոսկեղար,
Որ պիտի պարզէ բիծ, բիծ ու մըթար:

Ահա կը վառէ ժրպիտ մ՝ անուշակ
Խորշոմած ճակատդ իրեւ մի փայլակ,
Քու հին ու աղու հեղինակաց զարմ,
Տի կենդանանայ գեղեցիկ ի տարմ:

Ուրեմն փութա խորմիդ անձնանուր
Ընելու սրբտիդ անկեղծ մաղթանքներ...
Բայց նախանձն ահա, ժանտն այն օր ըզմեզ
Դրախտէն այս ցաւոց հովիտն արտաքսեց,

Ահա մընչելով լարէ որոգայթ,
Լի սըրտմըտութեամբ զերդ ամպ բարկանայթ,
Որսալ այրենաիր զընդին զօրավար,
Որ գեշը ցորեկ տընի բեզ համար:

Ու նա կը ստիպուի ուղարկել փութկոտ
Իրեն զինուորներն յաշխարհ անձանօթ,
Երթալ ընդնելու իրեւ ուհիվրայ
Յարմար տեղ մ՝ իրենց զընդին գերակայ:

Մինչ հոգ ի Պալիս նորանոր թակարդ
Լարեն ծանոթաւորք որսալ զայն անպարտ,